

19.6.2006

1020/4/05 ja 1019/4/05

Ratkaisija: Oikeusasiamies Riitta-Leena Paunio

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Jari Pirjola

SUOMEEN SAAPUNEEN GEORGIALAISRYHMÄN KÄÄNNYTTÄMISEEN OSALLISTUNEIDEN VIRANOMAISTEN MENETTELYN ASIANMUKAISUUS

1
ASIA

Suomi–Georgia -seura ry arvosteli eduskunnan oikeusasiamiehelle 31.3.2005 osoittamassaan kirjeessä Kaakkois-Suomen rajavartioston menettelyä Suomeen 15.3.2005 saapuneen georgialaisryhmän käännättämisen yhteydessä. Sisäasiainministeriön rajavartiolaitoksen esikunta puolestaan pyysi eduskunnan oikeusasiamiehelle 1.4.2005 osoittamassaan kirjeessä, että oikeusasiamies selvittäisi omana aloitteenaan, ovatko asian käsittelyyn osallistuneet virkamiehet käännätyspäätöksiä valmistellessaan syyllistyneet georgialaisia naisia kohtaan sellaiseen epäasialliseen menettelyyn tai käyttäytymiseen, joihin heidän väitettiin julkisessa sanassa syyllistyneen.

Suomi–Georgia -seuran kantelun, rajavartiolaitoksen pyynnön sekä Suomeen saapuneen georgialaisryhmän kohtelusta lehdistössä esitettyjen väitteiden johdosta päätin ottaa tutkittavaksi georgialaisryhmän käännättämiseen osallistuneiden viranomaisten menettelyn asianmukaisuuden. Sen sijaan en ottanut selvittäväkseni enkä siis ota kantaa käännätyksen perusteiden lainmukaisuuteen. Asia on tältä osin vireillä Kouvolan hallinto-oikeudessa.

3
RATKAISU

Suomen perustuslain 7 §:n mukaan ketään ei saa kohdella ihmisarvoa loukkaavasti. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3 artiklan mukaan ketään ei saa kohdella epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla. Arvioitavana on siis ollut se, ovatko asian käsittelyyn osallistuneet virkamiehet toimineet käännätyksen yhteydessä edellä mainittujen perusoikeussäännösten ja ihmisoikeusmääräysten edellyttämällä tavalla. Virkamiesten menettelyssä tulee lisäksi arvioitavaksi se, ovatko he toimineet valtion virkamieslain 14 §:n edellyttämällä tavalla asianmukaisesti. Tiedottamisen arvioinnissa on otettava huomioon myös esitutkintalain 49 §:n 1 momentti, jonka mukaan esitutkinnasta on tiedotettava siten, ettei ketään aiheutta saateta epäluulon alaiseksi ja ettei kenellekään tarpeettomasti aiheuta vahinkoa tai haittaa.

Tarkastelen seuraavassa erikseen Suomi–Georgia -seuran kantelussaan esittämiä väitteitä viranomaisten tiedottamisesta ja ryhmän kohtelusta yleensä sekä erikseen muita yksilöidysti esillä olleita kysymyksiä epäasianmukaisesta kohtelusta. Korostan vielä selvyuden vuoksi, että lehdistön toiminnan arviointi ei kuulu oikeusasiamiehen toimivaltaan.

3.1

Viranomaisten tiedottamisesta ja georgialaisnaisten leimaamisesta esitetyt väitteet

Suomi–Georgia -seuran kantelussa väitettiin siis, että Kaakkois-Suomen rajavartioston tiedottaminen ei ollut asianmukaista ja että se aiheutti naisille häpeää. Kantelun mukaan annetut lausunnot "eivät ole pitäneet yhtä totuuden kanssa".

Sisäasiainministeriön lausunnossa kiistettiin, että tiedottaminen olisi ollut epäasianmukaista tai virheellistä. Lausunnon mukaan tiedottaminen keskitettiin Kaakkois-Suomen rajavartioston esikuntaan ja siellä apulaiskomentajalle. Tiedottamisen toimintalinjaksi sovittiin keskusrikospoliisin kanssa, että rajavartiosto kertoo tapahtumista rajalla sekä informoi käännyttämisestä ja keskusrikospoliisi tiedottaa esitutkinnan etenemisestä.

Kaakkois-Suomen rajavartioston ensimmäinen tiedote lähetettiin tiedotusvälineille 15.3.2005 noin kello 23.00. Tiedote perustui Vaalimaan rajantarkastusasemalla suoritetuista maahantulopuhutteluista raportoituihin ja tarkistettuihin tietoihin. Tiedotteessa todettiin muun muassa, että "matkanjohtajaa, linja-auton kahta kuljettajaa ja seurueen tulkkia epäillään laittoman maahantulon järjestämisestä ja ihmiskaupasta." Tiedote on mielestäni asianmukainen, eikä siinä ole esitetty naisiin kohdistuvia prostituutioepäilyjä. Selvää kuitenkin on, että ihmiskaupan tunnusmerkistön vuoksi epäily naisten joutumisesta ihmiskaupan uhreiksi on saattanut synnyttää mielikuvan siitä, että kyse voi olla heidän alistamisestaan prostituutioon.

Kaakkois-Suomen rajavartioston toinen tiedote lähetettiin tiedotusvälineille 19.3.2005 noin klo 19.30. Tiedote perustui siihen mennessä tarkennettuihin ja tarkistettuihin tietoihin. Tiedotteessa todettiin naisten osalta, että "heihin suhtauduttiin alusta alkaen mahdollisina ihmiskaupan uhreina."

Kolme päivää myöhemmin eli 22.3.2005 järjestettiin Kaakkois-Suomen rajavartioston, Lappeenrannan kihlakunnan poliisilaitoksen ja keskusrikospoliisin yhteinen ja yhdessä valmisteltu tiedotustilaisuus Lappeenrannan lentoaseman tiloissa. Tiedotustilaisuudessa esitettyjen tietojen asianmukaisuutta on jälkikäteen vaikeata selvittää luotettavasti. Kun otetaan huomioon edellä mainittujen tiedotteiden linjaukset ja sisältö, en kuitenkaan pidä uskottavana, että tiedottamiselle olisi tässä tiedotustilaisuudessa valittu muu kuin tarkistettuihin tietoihin perustuva linjaus.

Kaakkois-Suomen rajavartioston esikunnan selvityksessä korostettiin sitä, että rajavartiosto ei missään yhteydessä väittänyt georgialaisnaisia prostituuduiksi.

Naisia ei epäilty mistään rikoksesta, vaan heihin suhtauduttiin kuten ihmiskaupan uhreihin, mikä kerrottiin myös julkisuuteen.

Sisäasiainministeriön mielestä georgialaisnaisia loukkasi suomalaismedian uutisointi, jossa heidät leimattiin prostituoiduiksi. Kaakkois-Suomen rajavartiosto tai muu valtion viranomainen ei ole sisäasiainministeriön ilmoituksen mukaan tämän uutisoinnin lähde.

Minulle annettujen selvitysten, nähtävänäni olleiden tiedotteiden, lehtikirjoitusten ja sen muun tiedottamiseen liittyvän aineiston perusteella, johon minulla on ollut mahdollisuus tutustua, katson, että asiassa ei ole tullut esille sellaista näyttöä, joka tukisi kantelussa esitettyjä väitteitä Kaakkois-Suomen rajavartioston epäasianmukaisesta menettelystä heidän tiedottaessaan tapahtumista rajalla ja käännäyttämisestä.

Totean käsityksenäni tässä yhteydessä kuitenkin yleisellä tasolla, että asianmukaiseen viranomaistiedottamiseen kuuluu myös ottaa mahdollisuuksien mukaan kantaa julkisuudessa esitettyihin, selkeästi virheellisiin tietoihin. Korostan myös, että tiedotettaessa tapahtumista, jotka ovat alttiita väärinkäsityksille ja leimautumiselle, on noudatettava erityistä varovaisuutta ja hienotunteisuutta.

3.2

Georgialaisryhmän halventavasta kohtelusta esitetyt väitteet

3.2.1

Kohtelua koskevat yleiset väitteet

Suomi–Georgia -seuran kantelussa väitettiin, että Kaakkois-Suomen rajavartioston virkamiehet käyttäytyivät ryhmää kohtaan halventavasti. Kantelun mukaan naiset leimattiin heti heidän maahan saapuessaan prostituoiduiksi. He pitivät loukkaavana toistuvaa kehotusta turvapaikan hakemiseen.

Sisäasiainministeriön lausunnossa kiistettiin myös nämä kantelussa esitetyt väitteet. Lausunnon mukaan asiaa hoitaneet virkamiehet käyttäytyivät georgialaisryhmää kohtaan asiallisesti sekä Vaalimaan rajanylityspaikalla selvitetäessä ulkomaalaislain mukaisia maahantuloedellytyksiä että Joutsenon vastaanottokeskuksessa käännäytyksiin liittyvien toimenpiteiden yhteydessä. Selvitysten mukaan ryhmää tai ketään yksittäistä henkilöä ei missään vaiheessa kutsuttu prostituoiduiksi tai muilla siihen viittaavilla halventavilla nimityksillä.

Turvapaikan hakeminen mainittiin naisille sisäasiainministeriön lausunnon mukaan vain siinä yhteydessä, kun heille selvitettiin, missä tilanteessa henkilöltä voidaan Suomen lainsäädännön mukaan ottaa henkilötuntemerkit. Paikalla käyneelle Pakolaisneuvonta ry:n lakimiehelle naiset olivat sanoneet "järjestävänsä itselleen juristin Ruotsista". Käytettävissäni olevissa virkamiesten selvityksissä tai kansliani tarkastajan suorittamissa kuulemisissa ei ole mainintaa kehotuksesta turvapaikan hakemiseen.

Kansliani tarkastajan tulkkien ja Joutsenon vastaanottokeskuksen henkilökunnan kuulemisissa saadut tiedot tapahtumien kulusta ovat pitkälti yhdenmukaisia sen kanssa mitä sisäasiainministeriön lausunnossa ja lausuntoon oheistetuissa selvityksissä on esitetty.

Siltä osin kuin kysymys on ryhmän ja sen jäsenten kohtelusta tapahtumien alkuvaiheessa Vaalimaan rajanylityspaikalla, tilanteesta on tapahtumapaikalla olleiden virkamiesten laatimien selvitysten lisäksi saatavilla vain vähän muuta näyttöä, koska paikalla ei ollut ulkopuolisia henkilöitä. Maahantulopuhutteluista ei Kaakkois-Suomen rajavartiostolta saadun tiedon mukaan laadita pöytäkirjoja.

Tulkkina maahantulon yhteydessä toiminut henkilö kertoi kansliani tarkastajalle, että "yhden henkilön kuulemiseen käytettiin noin 15 minuuttia ja kysymykset vaihtelivat". Tulkin mukaan hänelle tuli sellainen tunne, että "käännytyksestä on jo päätetty ja että on olemassa joku epäily ihmiskaupasta ja että juuri tämä ryhmä yritettiin väkisin liittää asiaan." Tulkki ei itse ollut tapahtumapaikalla, vaan tulkkaus suoritettiin ns. puhelintulkkauksena. Hän kuvasi ainoaa epäasianmukaiseen käyttäytymiseen viittaavaa havaintoa niin, että hän sai "sellaisen käsityksen, että joku rajavartiostoon kuuluva olisi käyttänyt naisten kuullen venäjänkielistä sanaa "mamasha", mikä tarkoittaa ilotalossa työskentelevää tyttöjen emoa." Tästä syystä naiset saivat hänen mukaansa sellaisen käsityksen, että heitä epäiltiin prostituutiosta. Saamassani selvityksessä on "mamasha" sanan käyttö kuitenkin kiistetty jyrkästi.

Yksi käännytyspäätösten puhelintulkkaukseen osallistunut tulkki kertoi lisäksi, että rajavartiolaitoksen työntekijä, joka oli läsnä käännytyspäätöksiä tiedoksi annettaessa "käyttäytyi epäkohteliaasti ja asiakaspalvelullisesti huonosti". Hän ei muistanut virkamiehen nimeä. Tulkkien ja vastaanottokeskuksen henkilökunnan muissa kuulemisissa ei tullut esiin muita sellaisia havaintoja, jotka liittyisivät epäasianmukaiseen kohteluun tai puhutteluun. Yksi kuultu esimerkiksi kertoi, että naiset olivat pitäneet huonona kohteluna sitä, että heidän kassejaan oli maahantulon yhteydessä avattu ja että heitä oli viety kuultaviksi.

Joutsenon vastaanottokeskuksessa naisten kuulusteluissa mukana ollut tulkki kertoi kansliani tarkastajalle poliisin suorittamista kuulusteluista, että kuulustelijana toiminut rikosylikonstaapeli "hoiti tehtävänsä kohtuullisen hyvin" ja että rikosylikonstaapeli "ymmärsi naisten asemaa ja hän pahoitteli naisille matkan keskeytymistä". Toinen puhuteltu tulkki kertoi "vanhemman rajavartijan toimineen tilanteessa diplomaattisesti ja puhuneen kauniisti". Kolmas paikalla ollut henkilö totesi, että kuulustelijat olivat "korrekteja ja rauhallisia", mutta asuinkerroksen käytävillä "naiset käyttäytyivät hysterisesti ja aggressiivisesti."

Joutsenon vastaanottokeskuksen työntekijä kuvasi ryhmän tilannetta siten, että "naisille oli tiedotettu asioista parhaan kyvyn mukaan, mutta he halusivat ainoastaan päästä jatkamaan matkaa". Hän totesi, että "naiset olivat varmasti pettyneitä, koska heidän matkansa ei jatkunut, mutta pääasiallisesti kerroksessa voitiin hyvin. Naiset siivosivat joka päivä, laittoivat yhdessä ruokaa ja huolehtivat ulkonäöstään meikkaamalla ja hiuksia laittamalla. Se, että matka keskeytyi, aiheutti varmasti ryhmässä ylireagointia."

Mielestäni asiassa ei ole tullut esiin sellaista näyttöä, jonka perusteella voisin epäillä, että ryhmän kanssa tekemisissä olleet viranomaiset tai virkamiehet olisivat kohdelleet nyt kyseessä olevaa georgialaisryhmää tai sen jäseniä epäasianmukaisesti. Saaduissa selvityksissä kiistetään myös "mamasha" sanan käyttö. Asiaan ei tältä osin ole oikeusasiamiehen käytettävissä olevin kantelun tutkintakeinoin saatavissa lisäselvitystä.

3.2.2

Yksilöidyt kysymykset

Pyysin siis sisäasiainministeriötä selvittämään myös lehdistössä esitettyjä väitteitä yhden noin 50-vuotiaan diabetesta sairastavan naisen kuulusteluista sekä väitteitä rajamiesten epäasianmukaisesta voimankäytöstä.

Diabetesta sairastavan naisen kohtelu

Selvityksen mukaan viranomaisilla ei ole tietoa tapauksesta, jossa diabetesta sairastava nainen olisi "laskenut alleen". Ainoa viittaus diabetekseen on Imatran poliisilaitoksella asianomistajakuulustelussa toimineen tulkin puhuttelussa. Tulkin mukaan kuulustelun aikana selvisi, että kuultavalla on mahdollisesti diabetes. Tulkki oli kysynyt, sairastaako nainen diabetesta, johon hän oli vastannut myöntävästi. Hänelle tarjottiin tuolloin sokeripalaa ja hänelle oli aiemmin tarjottu juotavaa ja syötävää. Tulkki kertoi, että kuulusteluissa ilmapiiri oli hyvä ja kuulustelija asiallinen.

Kuulustelun päätyttyä nainen oli tulkin mukaan viety takaisin Joutsenon vastaanottokeskukseen. Kun he olivat tulleet sisälle vastaanottokeskukseen, nainen oli tiedustellut WC:n sijaintia. Tulkin mukaan nainen ei kuitenkaan "laskenut alleen". Asiakirjojen mukaan myöskään väite siitä, että naista olisi kuulusteltu yhdeksän tuntia, ei pidä paikkaansa. Hänen kuulustelunsa alkoi kuulustelupöytäkirjan mukaan klo 14.38 ja loppui klo 17.30.

Tämä tapauksen osalta katson edellä sanottujen tietojen valossa, että asiassa ei ole ilmennyt aihetta epäillä viranomaisten menetelleen virheellisesti tai epäasianmukaisesti.

Väite rajamiesten liiallisesta voimankäytöstä

Saatujen selvitysten mukaan rajavartiomiesten maahantulopuhuttelut rajanylityspaikalla kestivät enintään 30 minuuttia lukuun ottamatta yhtä selvityksissä kuvattua 15.3.2005 suoritettua puhuttelua, joka kesti noin neljä tuntia. Edellä mainitussa tilanteessa yksi ryhmään kuulunut selvityksen mukaan hysteerisesti käyttäytynyt nainen jouduttiin molemmista ranteista kiinni pitäen taluttamaan ns. sumppuun rauhoittumaan. Samassa yhteydessä naisen hiuksista otettiin selvityksen mukaan pois noin 15 senttimetrin pituinen hiuspidike, jotta hän ei pääsisi vahingoittamaan sillä itseään tai muita.

Selvityksen mukaan tämä noin neljä tuntia kestänyt maahantulopuhuttelu alkoi noin 12.40 ja puhuttelu keskeytettiin 14.25. Se jatkui 15.55 ja päättyi 16.35. Tapahtumassa mukana ollut rajavartiomestari kuvasi tilannetta seuraavasti: "*Seuraavaksi (naisen nimi, jatkossa A) nousi ylös ja yritti ovesta, menin A:n eteen ja käskin häntä istuutumaan takaisin ja osoitin kädellä mihin. Tässä vaiheessa en koskenut häneen. A ei uskonut käskyjäni, vaan otti matkalaukkunsa käteen ja yritti kiertää toiselle ovelle. Jatkoin käskyttämistä ja otin A:ta kiinni toisesta ranteesta estääkseni häntä poistumasta huoneesta. Seuraavaksi A halusi päästä vain takaisin linja-autoon (---). Tässä vaiheessa tein päätöksen puhuttamisen keskeyttämisestä ja ohjasin A:ta kohti saapuvassa aulassa olevaa odotustilaa. Otettuamme muutaman askeleen kohti saapuvan puolen aulaa A menetti lopullisesti malttinsa ja alkoi kirkua, itkeä ja yritti päästä ovesta ulos. Otin A:ta kiinni molemmista ranteista (tässä vaiheessa huusin seuraavasti käskekää (henkilön nimi) paikalle) olin pakotettu ohjaamaan A:n alakertaan sumppuun. Sumpussa ohjasin hysteerisesti käyttäytyvän A:n penkille istumaan."* Selvityksen mukaan A:ta oli tärkeää rauhoittaa, jotta hänen käyttäytymisensä ei olisi vaikuttanut muihin naisiin. A:n rauhoittamisella pyrittiin myös ylläpitämään järjestystä Vaalimaan rajatarkastusasemalla.

Rajavartiolaitoksesta annetun lain 24 §:n mukaan rajavartiomiehellä on virkatehtävää suorittaessaan oikeus käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina. Tässä tapauksessa yhtä ryhmän naista oli talutettu molemmista ranteista rauhoittumaan ja hänen hiuksistaan oli otettu pois hiuspidike. Mielestäni asiassa ei ole tältäkään osin ole tullut esiin aihetta epäillä lainvastaista tai virheellistä menettelyä.

3.3

Johtopäätös

Olen tutkinut asian, mutta esiin ei ole tullut viranomaisten toimissa oikeusasiamiehen toimenpiteitä edellyttävää lainvastaista menettelyä tai velvollisuuden laiminlyöntiä.

Georgialaisryhmän käännyttämiseen liittyneessä asiassa mukana olleilla eri tahoilla on asiassa saadun selvityksen perusteella ollut hyvin erilaisia näkemyksiä siitä, kuinka asiassa toimittiin. Käytettävissäni olevan selvityksen perusteella näyttöä ei ole kuitenkaan siitä, että viranomaiset olisivat kohdelleet georgialaisryhmää tai sen jäseniä perustuslaissa tai ihmisoikeussopimuksissa tarkoitetulla tavalla epäinhimillisesti, halventavasti tai ihmisarvoa loukkaavalla tavalla. Asiassa ei ole tullut esiin myöskään sellaista näyttöä, jonka perusteella voisin katsoa virkamiesten toimineen tässä asiassa virkamieslaissa tarkoitetulla tavalla epäasianmukaisesti.

Pidän kuitenkin ymmärrettävänä, että matkan keskeytyminen oli georgialaisnaisille pettymys ja he saattoivat kokea tulleen tämän asian yhteydessä epäasianmukaisesti leimatuiksi.

Tapahtuman johdosta korostan yleisellä tasolla, että viranomaistiedottamiseen kuuluu mahdollisuuksien mukaan ottaa kantaa julkisuudessa esitettyihin selkeästi virheellisiin tietoihin ja että tiedotettaessa tapahtumista, jotka ovat alltiita väärinkäsityksille tai leimautumiselle, on noudatettava erityistä varovaisuutta ja hienotunteisuutta.